

хронологического и проблемно-тематического подходов; определяются перспективы в исследовании предложенной проблемы.

Ключевые слова: историография, историко-педагогические исследования, начальное образование, школа.

Havrylenko T. L. The Genesis of Primary Education in Ukraine (1958 – 2001 year): Historiography of the Issue

The article is devoted to historiographic analysis of the Genesis of primary education in Ukraine in 1958-2001, on the basis of the chronological and topical approaches; to determine the prospects of the study of the proposed problems.

Key words: historiography, historical and pedagogical studies, primary education, school.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК [371.3:33]

С. М. Лобода

**РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОЇ ОСВІТИ У США ТА УКРАЇНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Актуальність статті полягає в необхідності вивчення важливого зарубіжного досвіду вченими і педагогами для вирішення проблем сучасної української освіти. Проте слід звернути увагу і на вагомий доробок вітчизняної педагогіки, яка містить немало ідей здатних дати відповіді на питання сьогодення. Виходячи з багатства зарубіжного історичного досвіду, вчені мають можливість збудувати свої конструктивні педагогічні концепції в тому числі і у галузі економічної освіти.

Ступінь досліджуваності проблеми. Деяким проблемам економічної освіти у США та Україні присвячено роботи О. М. Камишанченко, Н. А. Разманової, Б. К. Тебієва, С. М. Пястолова. Однак поза увагою цих та інших досліджень вчених залишились деталі, які потребують детального вивчення для можливого використання у сучасній освіті.

Мета статті узагальнити досвід становлення системи економічної освіти в комерційних школах Сполучених Штатів Америки і України, а також дати порівняльний аналіз змісту і методики викладання економічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Перехід до індустріального суспільства, реформація економіки зумовили необхідність структурних змін і в шкільній освіті. Реформа шкільної освіти в Сполучених Штатах Америки бере початок з 1890-х років. Звісно комерційна освіта починає розвиватися набагато пізніше, ніж в Європі, і має принципову відмінність від європейської моделі. Процес визначення змісту і методики економічної освіти починається лише з 1893 р. Винятковою особливістю США є швидкість появи комерційних шкіл. За підсумками 1893 року органи національної статистики США отримали звіти від 233 комерційних шкіл.

Автор статті в Енциклопедії Брокгауза і Ефрона констатує, що при величезних масштабах мережі комерційних шкіл в США, рівень і якість освіти, що здобувається там, суттєво відрізнявся від Європи. Серед вказаних 233 закладів не було жодної вищої комерційної школи, і викладання в комерційних школах носило утилітарний, практичний характер; тривалість курсу охоплювала від 3-х місяців до 2-х років.

Порівняно короткий термін (3 – 5 місяців) на початку навчання, відводився на проходження курсів бухгалтерії, комерційних обчислень, торгівельного права, кореспонденції і складання торгівельних документів. Після цього учні переходили в практичне відділення школи, де працювали, послідовно, в навчальному банку, комісійній, страховій або транспортній конторі, торгово-промислового будинку і тому подібне. До закінчення курсу учні зобов'язані були працювати на різних посадах, спочатку виконуючи прості роботи, поступово переходячи до більш складних.

«Замість іспитів, – відзначається в енциклопедії, – учні через певний термін дають звіт про свої заняття і самостійно розробляють питання з тієї або іншої галузі комерційної діяльності. Особлива увага звернена на повідомлення учнів звички точно і ясно виражати свої думки усно і письмово. Для цього кожен ранок, до початку занять, учні, за вибором однокласників, проголошують звіт з питань комерційної практики; влаштовуються також спеціальні збори учнів, на яких в дебатах беруть участь усі охочі» [3, с. 227].

Крім того, у кінці XIX ст. у США налічувалося близько 500 різних комерційних курсів, навчання на яких тривало від п'яти до восьми місяців і носило в основному характер індивідуальної консультації. На комерційних курсах вивчалися: бухгалтерія, рахівництво, торговельне право, термінологія, правопис, ділова кореспонденція, організовувалися практичні заняття. На деяких курсах викладалися політична економія і державне право. Але таких було мало, і діяли вони у великих містах. У провінції молоді люди найчастіше поступали «на навчання», і заплативши за це необхідні кошти, прагнули швидше поринути в стихію бізнесу.

Позитивним в американській системі комерційної освіти був досвід організації практичних занять. Так, у коледжі Паккара в Нью-Йорку, наприклад, практикувалися півгодинні уроки, на яких учні повинні були, стоячи на очах у класу, розповідати про свої враження від відвідування промислових підприємств, відповідати на різні питання. Ці уроки мали на меті привчити майбутніх клерків вільно розумітись з клієнтами, міркувати і вміти зв'язно передавати свої думки. При деяких освітніх установах діяли навчальні торгово-промислові контори, відділення банків і інших установ підприємницької сфери [2, с. 134].

Важливість економічної освіти у вирішенні питань повсякденного життя стала сприйматися як насущна проблема лише на початку ХХ століття. Донині питання про виділення економічної освіти в окремі дисципліни в загальноосвітніх школах не розглядалося.

Стартовою точкою накопичення вітчизняного досвіду у викладанні комерційних дисциплін можна вважати створення в 1817 р. першого в Україні комерційного училища. Училище це, засноване в Одесі грецькою общиною, проіснувало понад сто років.

Вітчизняна комерційна школа до прийняття «Положення про комерційні навчальні заклади» 1896 р. була представлена фактично одним типом – середніми комерційними училищами, які за характером навчання, умовами вступу були призначені для підготовки працівників сфери торгівлі. Проте варто відмітити той факт, що розробка змісту і методик викладання комерційних дисциплін в цих училищах дала ґрунтовну базу для розвитку цілої мережі різнотипних навчальних закладів.

«Положення» передбачали 4 типи подібних закладів: комерційні училища, торговельні школи, торговельні класи і курси комерційних знань. Якщо раніше в комерційні навчальні заклади приймали дітей переважно купецького стану, то за положенням 1896 року вступ до них не обмежувався становою приналежністю.

Головною ланкою системи комерційної освіти стали *комерційні училища*, курс навчання в яких складав сім років. Опікунським радам надавалося право подавати прохання про відкриття восьмого класу або підготовчих класів залежно від місцевих умов. До предметів комерційного циклу належали: бухгалтерія, політична економія, законодавство, товарознавство, комерційна арифметика і географія, комерційна кореспонденція, яка велася іноземними мовами.

Доцільно звернути увагу на те, що училища практикували метод проведення інтегрованих занять, тобто викладання загальноосвітніх наук поєднували з комерційними. Наприклад, написання творів з літератури на економічну тематику, вирішення окремих задач з арифметики з економічним нахилом [5, с. 53]. Автономний характер комерційної школи відкривав перед педагогічним колективом школи широкі можливості для експериментаторської діяльності. У практиці

комерційних училищ активно застосовувалися найпрогресивніші в дидактичному відношенні методи навчання, спрямовані на розвиток пізнавальної активності учнів, їх уміння самостійно мислити, проявляти творчість. З метою розв'язання завдань, максимально наближених до життя, в окремих училищах використовували метод збору відомостей для з'ясування характеру торгівлі, спостереження за особливостями торговельних стосунків і складання учнями письмових звітів про отриману інформацію.

Поряд з комерційними училищами в кінці XIX – на початку XX ст. поширення набули і *торгівельні школи*, які готували службовців більш низького рангу для торговельно-промислових установ [1, с. 52]. Тривалість навчального курсу в торговельних школах в середньому складала три роки. Згідно «Положенням про комерційні навчальні заклади» 1986 р. для засновників і піклувальних рад, з дозволу міністра фінансів, також була надана можливість при потребі продовжити навчальний курс школи на один рік.

Предмети комерційного циклу в торговельних школах майже повністю співпадали за своїм складом з предметами, що викладались в комерційних училищах. Але педагогічні комітети торгових шкіл самостійно розподіляли навчальні заняття загальноосвітнього і комерційного циклу, у відповідності з умовами місцевої промисловості і важливістю окремих частин шкільного курсу. Провідне місце в навчанні займали лекційні заняття, які знайомили учнів з основними поняттями та законами економічного життя. Лекції будувались вчителями таким чином, щоб зацікавити учнів з самого початку проходження того чи іншого курсу (заохочення учнів задавати питання про те, що було не зрозуміле у викладенні нового матеріалу, загострення уваги на цікавих прикладах з реальної торгової або банківської справи тощо). Однією з форм засвоєння і зміцнення знань, були практичні заняття, які проводились з усіх предметів комерційного циклу, та були повністю узгодженими з теоретичним курсом. Заняття передбачали рішення різноманітних казусів та задач з економічної практики. В усіх торгових школах принцип наочності навчання при вивченні різних курсів був визнаний основним, а самі навчальні заклади для його реалізації мали в розпорядженні широкий арсенал наочних посібників [4, с. 39, 42]. Крім того комерційні училища і торгові школи використовували методи позакласної роботи такі як проведення екскурсій та позакласних досліджень.

Варто звернути увагу на те, що навчальний процес у торговельних класах і на курсах комерційних знань відрізнявся спрощеною організацією внаслідок роботи з більш дорослішим контингентом слухачів, а також прагненням вирішувати навчальні завдання так, щоб дати відвідувачам найбільшу кількість знань протягом короткого терміну. Викладання в торговельних класах здійснювалось здебільшого у

формі звичайних уроків, а також лекцій і практичних занять. З огляду на те, що слухачі торгівельних класів приходили на заняття в більшості після важкої денної роботи в підприємствах торгівлі, а також поганих домашніх умов для занять, центр їх освіти полягав у освоєнні наукового матеріалу в класі [6, с. 285]. На практичних заняттях, при проведенні опитування, використовувався метод евристичної бесіди, що дозволяло викладачеві за допомогою коротких питань охопити всіх присутніх у класі. Це надавало можливість легко переконатися в тому чи зрозумілий зміст пройденого матеріалу. У торгівельних класах знання слухачів контролювали шляхом опитувань, проведенням письмових робіт та іспитів.

Аналіз педагогічних джерел свідчить про те, що викладання на курсах комерційних знань здійснювалося у формі лекцій, а також уроків і практичних занять. З юридичних і політико-економічних предметів була прийнята лекційна система навчання. З комерційної арифметики і бухгалтерії частина матеріалу пояснювалась на класних заняттях, а частина – задавалась додому у вигляді самостійної роботи. Крім того, заняття з цих предметів супроводжувались практичними роботами, що полягали в рішенні завдань і веденні книг з комерційної кореспонденції російською та іноземною мовами.

За 20 років, з 1896 по 1916 рік, мережа шкіл збільшилася з 8 до 602. В цілому до 1916 року система комерційної освіти в Росії складалася з 260 (з семи і восьмирічним курсом навчання) комерційних училищ, 169 торгівельних шкіл (трьох- і чотирьох класних), 38 торговельних класів і 135 курсів комерційних знань [6, с. 421].

Висновок. Порівняльно-педагогічний аналіз вітчизняної і зарубіжної систем комерційної освіти дозволяє зробити висновок про те, що на початкових етапах їх становлення і розвитку вітчизняна комерційна школа не лише не поступалася школам Америки, а зокремих параметрів перевершувала її. Вона відрізнялася широтою викладу навчальних дисциплін професійного циклу, наявністю тісних міжпредметних зв'язків.

Список використаної літератури

1. Державний архів Харківської області. – Ф. 649. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 99. **2.** Камышанченко Е. Н. Экономическое образование школьников: теория и практика : монография / Е. Н. Камышанченко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2002. – 336 с. **3.** Коммерческое образование // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб, 1890 – 1907. **4.** Материалы по коммерческому образованию. Отчет о состоянии коммерческого образования в России за 1903 – 04 уч. год в учебных заведениях ведомства Министерства Финансов. – Вып. IV. – СПб., 1905. **5.** Министерство финансов. Учебный отдел. Материалы по коммерческому образованию.

Коммерческие училища. Вып. II. – СПб, 1902. 6. Российский государственный исторический архив. – Ф. 25, Оп. 5. – Д.79. – Л. 421.

Лобода С. М. Розвиток комерційної освіти у США та Україні (кінець XIX – початок XX ст.): порівняльний аналіз

Статтю присвячено становленню комерційної освіти у США та Україні, яка перебувала в той період у складі Російської імперії. Розкрито зміст, форми та методи комерційної освіти, які використовувались педагогами США та України у різних типах навчальних закладів.

Ключові слова: комерційна освіта, форми, методи, комерційні школи, торгівельні школи, торгівельні класи, комерційні училища.

Лобода С. Н. Развитие коммерческого образования в США и Украине (конец XIX – начало XX ст.): сравнительный анализ

Статья посвящена становлению коммерческого образования в США и Украине, которая находилась в тот период в составе Российской империи. Рассматриваются содержание, формы, методы коммерческого образования, которые использовались педагогами США и Украины в различных типах учебных заведений.

Ключевые слова: коммерческое образование, формы, методы, коммерческие школы, коммерческие училища, торговые школы, торговые классы.

Loboda S. N. Development of Commercial Education in the USA and Ukraine (end of XIX -beginning of the XX item): Comparative Analysis

The article is sacred to becoming of commercial education in the USA and Ukraine which was in a that period in composition the Russian empire. Maintenance, forms, methods of commercial education, which was used by the teachers of the USA and Ukraine in the different types of educational establishments, is examined.

Key words: commercial education, forms, methods, commercial schools, commercial schools, trade schools, trade classes.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.